

MÉSZÖLY-VARIÁCIÓK

Mészöly Miklós: *Sutting ezredes tündöklése*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1987

Mészöly legújabb novelláskötetének címadó elbeszélésében, annak már második lapján feltűnik egy, a történethez szorosan hozzátartozó gyűrű, amelyet az ezredes szerelmétől, Privorszky Crescence-től kapott. A sárga mellény zsebébe bevarrt gyűrű „története olyan kerek, mint a telihold”. A nyelvileg egyszerű hasonlat koncentrikus jelentésköröket indít el az elbeszélésben (a fűlészöveg érdekes módon regénynek nevezi a *Sutting ezredes* tündöklését! A kerekiségre, bekereteződésre, zártságra már néhány mondatnál előbb is találunk utalást: (Sutting) „Úgy tapasztalta, hogy egy idő múlva a vér is bekereteződik, mint az üveg alá tett zöld posztócskán a titokzatosan hajdani tölgyfalevelek.” Ezt követi a szikár gyűrűhasonlat. Maga a gyűrű is a kerekiség, a befejezettség jelképe, s hogy története is kerek, nemcsak a hasonlat, a mű szerkezete is tanúsítja.

Gyűrű: kerekiség. Az ezredes Szegzárdra érkezésével indul a történet, amelynek mozzanatait a mindentudó író pózában fellépő elbeszélő még valószerűsíti is: „Ennek nem maradt írásos nyoma, csak annyi, hogy Töttös Ármin lómészáros unokája följegyezte a dátumot a családi Biblia hátulsó lapjára: augusztus 12.” A továbbiakban azonban kitűnik, hogy a történet e pillanata nem csak a történetindítást, de a megérkezést is jelzi. A történetmondás ugyanis ugyanoda jut el az elbeszélés végén, ahonnan elindult: *Sutting Szegzárdra* érkezésével le is zárul. A történet tehát valóban kört ír le; kezdete és vége egy.

Gyűrű: befejezettség. Ezzel a jelentéskörrel áll összefüggésben az elbeszélést több ízben, ismétlésszerűen felszaggató, de folyamatossága folytán tovább is görgető kijelentés: „A gyermekkor elmúlt.” Vagy a közelséget is jelző formában: „A gyermekkor elmúlt, Crescence.” Valami elmúlt, befejeződött, bezárult, mint a kör. Az ezredes töprengéseiből kigördülő rejtejes mondatra nem is a jelen elbeszélés, hanem az *Adagio, karácsony* című Mészöly-írás adhat kulcsot. „Szép az, amikor a létezés lelassul” – ezzel a mondatnál indul az *Adagio*... (S tegyük még hozzá: maga az *adagio* műszó is a tempó lassúságát jelenti.) Egyetérthetünk a kötetet elemző Csuha István megfigyelésével, hogy a kötetnek, így az általunk tárgyalt elbeszélésnek is hangsúlyos helyzete, állapota a „lelassult létezés” (pl. a szerelem időtlen boldogsága), vagy épp ennek hiánya: „A »lelassult létezés« ember helyzetek végletességéből a humánusabb szélső pontot jelzi: a nyugalmi állapotot, egy gyermekkori karácsonyi hangulatot, amellyel szemben másik pólusként a történelem »testközelébe« került felnőtt áll, hogy az öregkor elérkezével ismét ez a »lelassult« létezés álljon elő. Mindkét mű, a *Bolond utazás* és a *Sutting ezredes tündöklése* is a »lelassult létezés« szép és utolérhetetlen élményére felel azzal, hogy a személyes lét *allegro*ját, a másik végletet, a határhelyzetekben lévő embereket mutatja be” (Kortárs, 1988. 4.). „A gyermekkor elmúlt” kijelentés édes-bús emlékezés e „lelassult létezésre”, s egyben ennek megismételhetlenségét is jelzi. Valami lezárult, befejeződött. Ami helyette/utána maradt: a történelem vihara, a forradalomra való lázas készülődés, helyzetfelmérés, tervek, elképzelések egymásutánja.

Gyűrű: erotika. E jelentéskör az elbeszélés folyamán mindvégig dominál. A termé-

szetleírások, lírai részletek szinte egytől egyig hol forradalmi, hol erotikus utalásokat rejtenek, hol mindkettő egybefonódásának rejtjeles kifejezői. A „dombok buján domborodtak”; hátramaradt egy teljes nap: „akár egy agyonölelt bokrétából a maradék szál, melynek a szeméremszirmai már nem nyílhatnak ki”. Vagy: a kihűlt színtér és a hitvesi ágy közötti analógia stb. Az ölelés közelsége és emléke kíséri útján Suttingot, hogy az elbeszélés végén bizonyos szögfejek enigmatikus rejtjelzésében is Crescence sáljának flipperpötytyöcskéire ismerjen. Tulajdonképpen ennek az ölelésnek testmeleg emlékét idézi fel az a gesztus is, amikor az ezredes a gyermekkor elmúlását (a Crescence-t) megzóli formában konstatálja.

„Mészöly Miklós prózájának a hallatlanul gazdag és reális részletrajzok ellenére nem valósága, hanem jelentése van” – állítja említett kritikusa. S valóban: lírai képei, fátýolszerűen rejtélyes hasonlatai inkább jelentéshordozó, mint helyszínjelölő, -festő funkciót töltenek be. Mélyen metaforikus beszéd jellemzi az elbeszélést – ugyanakkor a *felismerések* elbeszélésének is nevezhetnénk, hiszen a rejtjelességen, varázslatosságon kívül egy ezzel ellentétes szál is végighúzódik a szövegen: a hol lírai láttatású, hol hétköznapien egyszerű, bölcs megfigyelések, felismerések fonala: „A győzelem kerek, mint az égbolt”; „Zoska, Amálka gyermeksege: az ő fejecskejűkben a meséknek még nincs változata!”; A szerelem „nagyobb évszak, mint a napokra tépdesett kis zsarnokkodó időjárások”; „A halál és a szerelem évszaka nem elválasztható” stb.

„Megbízatom, hogy az egyetlen szó helyét keressem meg” – mondja Sutting, s ez nemcsak metaforikus értelmű, de metanyelvi utalást tartalmazó mondat is.

A múlt század „egyik forradalmi változásokkal teljes nyárutóján” indítja az író a történetet, de ez nem túl lényeges a szöveg szempontjából. Sutting ezredes ugyanis, aki még sohasem ölt, csupán egy karóra akasztott, rozsdás fazekat ragasztott oda a karóhoz (s ugyanígy egy harkályt a fatörzshöz gyermekkorában) és „sorsdöntő vérengzések mellett lovagolt el”, egy időtlen térben, űrben lovagol, s hol kifelé tekint, az elkövetkező s győztesnek vélt forradalom esélyeit latolgatja, hol befelé, szívhangjaira, „csillaghullásokat”, a szerelem csodáit számlálva. Külső és belső történés: a külső ritmusát Sutting lovaglásának üteme adja, a belső történés hálóját pedig a főhős hol egyenes, hol szabad függő beszéde jelzi, kiemelve, hangsúlyozva s egyben átforrósítva a megélt boldogság történetzilánkjait. Látvány- és képelettörédek bukkanak fel és merülnek el emlékezetében, e zilált, örök jelen időben – az elmúlt gyermekkor kárpótlásaként.

A kötetet záró *Bolondos utazás* című elbeszélésnek (nevezhetnénk kisregénynek is) szintén az utazás áll a középpontjában. Ez a történet, ahogyan alcímében áll, „néhány jelentéktelen körülmény részletes ismertetése”, s itt a *részletes* meghatározást kell hangsúlyosnak tekintenünk.

A történet főhőse egy vasúti kocsis: „Ott Károly mérnök és tervező figyelemre méltó munkája”, amely múltat, jelent egyaránt átélt. A többes szám első személyben feltűnő, s ezzel az eljárással önmagát, a történetben szintén résztvevőt elidegenítő elbeszélő tehát múlt és jelen történéseit csúsztatja egymásra. A két történeti sík nyilván végkicsengésében azonos: ebbe a vagonba köti fel magát egy razzia alkalmával Knobsdorff, miután végignézi felesége és egy bőrkabátos razzias nászát, s ebben a kocsiiban leli halálát a népes csoport – köztük az elbeszélő is – egy vasúti szerencsétlenség következtében. A történeten belül a „jelentéktelen körülmények részleteinek” lehetünk tanúi: a vasútkocsis-

belső részletes leírásának, Cseprikálovics Borbála jellemzésének, kinek története „egy külön történet, a csecsemőjét szoptató Orsolya előkészületeinek stb., másrészt összefüggések derengnek fel: összefüggések, „melyek nem áttekinthetők, noha világosak és élesek.”

Itt már a béke idejében vagyunk, a békéében, melyet azonban fel-felhasítanak még a közeli és friss történelmi események. Az elbeszélő tudatában ily módon forr egy képbe a vonat WC-lámpájára akasztott gácsér egy hasonló múltbeli jelenettel a kivégzések idejéből. S Cseprikálovics Borbála jelenléte is a múltba kalauzolja: szinte megtévesztésig hasonlít egy madocsai lányhoz, aki egy kenyérünnepe hajnalán tűnt fel.

A történetek egymásra rétegeződnek, egymásba olvadnak, elannyira, hogy „itt T.-ben, a milleneumi kocsiban képtelenség már eldönteni, hogy valóságot látunk-e, vagy bámulatos előrelátással képzelődünk”. A jó pár utasból összeverbuvalódott, elegyes társaság tagjai egy disznóvágás vendégei lesznek, miközben szerelvényük vesztegel. Itt kerülnek közel egymáshoz, s hajtja az elbeszélés Orsolyája is fejét a hős-elbeszélő ölébe. „Sorsunk lehetett *halálig tartó* szerelemben esni Orsolyával” – mondja, s a jelző szó szerint értendő: a vasúti kocsi a géphibás szemafor téves jelzése következtében összefut a kaposvári kórházvonattal. „Mi nem élünk már” – szólal meg személyessége ellenére is az írói impassibilité. – „A többről *a fekete doboz* tudósít. (...) A kép olyan éles *a fekete dobozban*, mint a legbékésebb kiengesztelődés. Szép és egyszerű. Tekintse úgy az olvasó bolond utazásunkat, mint egy tört kagylót a porban, végleges vázlatot a tengerből.”

Az elbeszélte történet a történetek végtelenjéből kiszakított történetdarabokból áll. A múltbeli történetek a jelenbe szivárognak: erőteljesen determinálják a jelen létének pillanatait, kitörölhetetlenek. Az írói eljárás, a sűrítés eredménye pedig: ebben a vasúti kocsiban, ezen az úton az emberélet nagy fordulói játszódnak le: szinte minden, lezárásképpen a halál is.

A két említett elbeszélés között Mészöly olyan prózai írásai kaptak helyet a kötetben, amelyek metaforikus célzásaikkal magát az írói munkát, az elbeszélés lehetséges módzatait veszik célpontul. A *Legyek, legyek – avagy az elmondhatóság határa* már címében is utal erre a kérdéskörre; „igaz prédikációra csábító történelmek”-et jár körbe, „egy lappangó történet természetét” kívánja érzékeltetni. Biblikus utalások, egy angol kanca, majd a légyinvázió részletes leírása után a példázatszerű szöveget hirtelen elbeszélői eltávolító gesztus zárja le, hogy végül egy villámsújtotta fában ismerje fel a sűrített formát. Írói önirónia?

A *Makk Ász* dialógusa a „nappalra visszamaradt éjszakai asszociációkat” járja be, és Schaár Erzsébet kapcsán a Tér is bevonul a beszélgetésbe. A törés itt is látványos: az elbeszélő már Kisoroszi felé pöfög gépkocsiján, s a beszélgetés emléke következtében egy cinke és a tér összefüggéseit taglalja.

Etüdöt is ír Mészöly e kötetében (*My Jo – Etüd két hangra*), asszociációs bázisokat teremtve, „Afféle mórrikáló filozofálgatást”, „szellősen lassú” tempóban, halálról, madarakról.

Az *Adagio, karácsonyról* már az előbbieken szó esett. A prózaíró remeklése ez a mű, s ott van a helye a *Sutting...* mellett. „Ami *megesett*, szordínósan átalakul” – mondja Mészöly, s ez a szordínós hang akár az egész kötetet jellemezheti. Itt találjuk azt a gyönyörű képet is, amely Mészöly atmoszférateremtő erejét példázza, fel-

tárva e próza jellegzetes világát s a létezés mézölyi tettenérésének pillanatát is: „Egy gyermek ül az ebédlősarokban, a Világfa mögött. A szobában olyan a csend, mintha minden rést piros meg kék stearinnal tömítettek volna el. Már reggel óta a végtelenség foglalkoztatja. A bontás, a részletezés rögeszméje. És erre hull rá odakint a hó, a függöny szűrőjén keresztül.”

A *Pardon* című írás a „mi lesz a semmiből” fonalán haladva jelenít meg egy epizódot két ember találkozásának elbeszélésével. Ugyanakkor az irónia és önirónia is megbújik a szövegben: „A félrecsúszott tetejű szennyvizes aknából elégedetten mászik elő illegális ellenőrző útjáról a macska, s mint mindig, most is ugyanaz a hold kölesönöz neki költői többletet.” Vagy, s ez a részlet már a *Pavorkából* való: „Esti szél – tekintsük úgy ezt, mint könnyed helymeghatározást.” Az elbeszélés pedig így fejeződik – pontosabban: rekesztődik – be: „A spulni tekeredik tovább.” Az elbeszélés lezárhatatlansága ez? Lehetséges, főleg, ha a már említett szövegek szándékos-erőszakos lezárására gondolunk: az elbeszélő egyszerűen kibújik az elbeszélésből, indítja gépkocsiját, s már semmi köze a történehez. A *Sutting ezredes tündöklése* még kerek történet, „mint a telihold”. A *Bolond utazást* már erőszakosan szakítja félbe az elbeszélő halála. Marad a fekete doboz. Az elbeszélés csödjé?

A kérdés szándékoltan ellentmondásos. Mézöly legújabb kötetében éppen az elbeszélés sokféleségéről győzi meg olvasóit: a történetközpontú, a történetet mellőző, kiiktató, a csupán beszélgetésre redukálódó, az ars poetica kérdéseket felvető, olykor önmagával ironizáló stb. elbeszéléslehetőségekről. Emiatt szinte lehetetlen (s fölösleges is) összefoglalni, uniformizálni jelen prózaalkotásait: a mézölyi prózaművészet variációgazdagságát kell felismerni bennük.

HARKAI VASS Éva

AZ ÉRTÉK-VÁKUUM KÖLTŐJE

Hermann Broch: *Hofmannsthal és kora*. Szecesszió vagy értékvesztés? Fordította Györfly Miklós. Helikon Kiadó, Budapest, 1988

Hofmannsthal nevének hallatán az irodalom iránt érdeklődők rögtön Ausztriára aszociálnak, s arra, hogy ő az Osztrák–Magyar Monarchia felbomlását megelőző évtizedek osztrák költészetének legreprezentatívabb alakja. Mátrai László Hofmannsthal, Rilke és Kafka művészetét egybevetve írja a következőket: „... az azonos történeti »trend« e három nagy megvalósítója a létbizonytalanságnak három különböző fokát éli át és fejezi ki életművében, azaz életében és művében. Hofmannsthal: vigyázatok, a világ problematikussá vált; Rilke: húzódatok vissza a lélek belső világába; Kafka: hiába minden, nyomorultul el kell pusztulni. (...) Egy teljesen törekennyé vált országban és világban mindhárman az Unzerstörbare in uns-t keresik (ez Kafka fogalmazása). Ezt Hofmannsthal még meg tudja találni az osztrák hivatástudatban, Rilke már csupán egy vallásos jellegű benső fikcióban, Kafka pedig sehol” (Alapját vesztett felépítmény). Nem kapásból került ide a fenti idézet, ugyanis röviden összefoglalja annak az érdeklődésnek a legmélyebb okait, amely az elmúlt egy-két évtized folyamán fokozott figye-